

Вишневецька, Оксана, і Приймачок, Оксана. «Лексичні парадигми сатиричної байки доби польського просвітництва». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 12, 2020, с. 17–27.

Vyshnevskaya, Oksana, and Prymachok, Oksana. "Lexical Paradigms of Satirical Fables of the Polish Enlightenment". *Linguostylistic Studies*, iss. 12, 2020, pp. 17–27.

УДК 821.162.1'05-34.09+821.161.3'05.08Князьнін

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2020-12-17-27>

ЛЕКСИЧНІ ПАРАДИГМИ САТИРИЧНОЇ БАЙКИ Ф. Д. КНЯЗЬНІНА – ПРЕДСТАВНИКА ДОБИ ПОЛЬСЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА

Оксана Вишневецька

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Оксана Приймачок

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті обґрунтовано поняття лексичної парадигми як складника мовної картини світу й ідіостилю письменника; виокремлено кілька лексичних парадигм, що переважають у лексиконі сатиричних байок Ф. Д. Князьніна; проаналізовано компоненти парадигм суспільних реалій, збірних назв угруповань людей, найменувань осіб за різними ознаками, філософських понять, назви видів праці, абстрактної лексики на позначення позитивних і негативних явищ, найменувань тварин. Простежено вплив указаних лексичних мікросистем на формування дидактичного змісту байки.

Ключові слова: лексична парадигма, байка, ідіостиль, Ф. Д. Князьнін, Просвітництво.

LEXICAL PARADIGMS OF THE SATIRICAL FABLE BY F.D.KNIAZNIN – A REPRESENTATIVE OF THE POLISH ENLIGHTENMENT ERA

Oksana Vyshnevskaya

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

Oksana Prymachok

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

This article investigates the language of fables of the 18th-century Polish writer F. D. Kniaźnin. Due to its high capacity of influencing collective consciousness, and its propagandistic character, Polish literature of that period, along with philosophy and education, became the main source for spreading the ideas of Enlightenment. This was true for other parts of Europe at the time, as well. Short rhymed fables written on burning issues played a special role in this process. In modern lexicology, groups of structurally and systemically related words are called semantic fields, lexico-grammatical groups, thematic groups, associative fields, lexical microsystems, paradigmatic rows, groups of concepts. In terms of stylistics of poetry, these acquire different dimensions as they determine the style and the linguistic image of the world of an author, as well as the predominant linguistic taste of the epoch in general. Functional analysis of a writer's lexicon, particularly with quantitative parameters in question, enables the identification of microsystems of lexemes of the highest frequency, which, in turn, form a grid of dominants of a text. A review into fables of

F. D. Książnin reveals the following paradigms of dominants of their lexical layer: 1) collective names of groups of people (organized as a lexico-semantic group); 2) names of persons according to their place of residence, social background, occupation or title (lexico-semantic group); 3) concepts of philosophy (lexico-semantic group); 4) types of conscious human activity (lexico-thematic group), 5) abstract notions for positive and negative phenomena of social and human nature (lexico-thematic group); 6) notions from fauna (lexico-semantic group). Such lexical structure fully discloses the subject-matter of fables, facilitates the comprehension of an author's intent, and corresponds to general tendencies of development of Polish language and literature of the Age of Enlightenment.

Key words: lexical paradigm, fable, idiostyle, F. D. Książnin, Enlightenment.

Вступ. В історії польської літературної мови XVIII століття позначене особливо: від штучно насичених латинізмами й германізмами літературних спроб на його початку до остаточного утвердження польської живомовної стихії наприкінці; від жорсткої парадигми епохи класицизму – до нових форм, жанрів і можливостей літератури просвітництва і преромантизму. Польська мова поступово стає мовою науки, політики, релігії, потужно розвивається в публіцистичному й художньому стилях: «Просвітництво, яке стало важливим етапом у формуванні нації, зуміло розвинути і нав'язати всій епосі загальну мовну обізнаність як орган суспільного самовираження» (тут і далі переклад із польської наш. – В. О., П. О.) (Mikulski 799). Дослідження таких еволюційних процесів будь-якої мови, зокрема в сенсі художньо-виражальних можливостей слова, загалом є актуальною проблемою гуманітаристики, тому що воно в цілому стосується не лише самої мови, а й тієї екстралінгвальної дійсності, яку вона відтворює і водночас формує.

Польська література XVIII століття, як і європейська загалом, разом з філософією та освітою, стала основним джерелом поширення просвітницьких ідей, адже мала значно ширші можливості впливу на суспільну свідомість, найперше виконуючи агітаційно-виховну функцію. Особливу роль у цьому процесі виконували невеликі віршовані форми – байки, написані на злободенну тематику. Помітне нехтування нормативів класицистської поетики, з одного боку, та стислий обсяг, з іншого, дозволяли їм швидко реагувати на актуальні події громадського життя, а зміст відповідав уподобанням читачів. Недарма стиль і поетика байок епохи Просвітництва (байок Ф. Д. Князьніна, зокрема) ставали предметом дослідження польських філологів і в минулому столітті (В. Вожьновський, Т. Косткевічова, Т. Мікульський, Ф. Пепловський, Т. Скубалянка), і тепер (Б. Мазуркова, В. Калішевський).

Мета дослідження – виокремити основні лексичні парадигми наративно-оповідної байки польського письменника Ф. Д. Князьніна (Franciszek Dionizy Książnin) та визначити їхню роль у формуванні індивідуального художнього словника байкаря як представника епохи Просвітництва.

Матеріали і методи дослідження. Джерельною базою дослідження стали байки (їх лексичний склад) польського письменника епохи

Просвітництва Францішека Діонісія Князьніна. Для роботи з дібраним шляхом суцільного виписування фактичним матеріалом було використано такі методи: метод компонентного та контекстуального аналізу – для визначення семантичного обсягу та стилістичних функцій тематичних груп ключових лексем; прагматичний метод – для виявлення мотивації автора у процесі вербалізації поняття; частково метод дистрибутивного аналізу – для фіксації текстових комбінацій опорних лексем.

Результати дослідження і дискусія. У сучасній лінгвостилістиці, як і в лексикології, групи слів, пов'язані певними структурно-системними відношеннями, називають семантичними полями (групами, класами), лексико-граматичними групами (класами), лексико-тематичними групами (класами), тематичними групами, асоціативними полями, лексичними мікросистемами, парадигматичними рядами (групами), концептуально-тематичними полями (групами) тощо (Кочерган 305–307). У площині поетичної стилістики вони набувають дещо інших вимірів, адже проєктуються на ідіостиль конкретного письменника, його мовну картину світу, на стиль і мовний смак епохи загалом: «Поетична мова – це властивий кожному автору винятковий, особливий спосіб формування світу через мову, яка є вираженням особливого виду уяви, почуття драматизму часу і простору, а також іронічного чи повчального відношення» (Совтис 166). Мовна картина світу – це фактична вербалазація навколишнього реального світу, зі знаннями про нього, з почуттями та емоціями, викликаними життєвим досвідом у певних суспільно-історичних і світоглядних реаліях. В. Жайворонок справедливо зазначає, що світ для людини завжди постає таким, яким вона його пізнає і сприймає (Жайворонок 53).

Функційно-семантичний аналіз лексикону письменника, особливо із застосуванням кількісних параметрів, дає можливість виділити мікросистеми високочастотних лексем, які формують своєрідну сітку домінант художнього твору. На неабияку важливість виокремлення домінантних (ключових) слів, ужитих у поетичному мовленні, наголошує, зокрема, Л. Пустовіт у своєму масштабному дослідженні словникового складу української поезії другої половини ХХ століття (Пустовіт). Першим кроком до з'ясування таких найчастотніших лексем має бути ретельний пошук і подальша класифікація слів різних семантичних груп, синонімічних рядів, лексико-асоціативних полів тощо, тобто всього того, що створює неповторну мовну картину світу, одиницями якої є, окрім уже вказаних, і «лексичні парадигми, побудовані за принципом організації тематичних груп лексики» (Єрмоленко 98).

Якщо досліджуваний літературний твір належить до ліро-епічного жанру байки (а це невеликий за обсягом прозовий чи поетичний текст повчального змісту з яскраво вираженою мораллю), то коло тематичних груп, на перший погляд, є доволі прогнозованим: воно знаходитиметься десь у межах опозицій «люди – тварини», «чесноти – вади», «добре –

погано», «пристойно – непристойно», «потрібно – не потрібно», «можна – не можна», «морально – аморально» тощо. Натомість лексичне наповнення різних тематичних груп має бути багатим, різноманітним і розгалуженим, аби байка могла максимально влучно досягти сатиричного ефекту: «Твір дидактичного спрямування повинен мати образну мову, сповнену реалізму, дуже конкретну, яка залишається в пам'яті разом з описом персонажа, сцени, ситуації. Відповідно до цього способу творчості поезія Просвітництва звертається до ресурсів розмовної мови» (Mikulski 808-809).

Сатиричні байки Ф.Д. Князьніна традиційно алегоричні, мають різноманітну тематику, але найпопулярнішою, напевно, є проблема громадсько-політичного життя тогочасної Речі Посполитої, її суспільного устрою, соціального розшарування населення, філософії влади, релігії та політики. Тому у фокусі уваги байкаря – людина як соціальна істота, як член своєї спільноти – роду, сім'ї, народу, верстви тощо. Саме тому в байках є чимало лесем на позначення збірних понять з інтегральною тематичною семою 'спільнота людей' (групи, верстви, стани); такі слова вживалися як у розмовному мовленні, так і в публіцистиці, більшість із них стилістично нейтральні, наприклад: *Stała się różność i pomiędzy **gminem*** (Dzieła 144); *Kto by **lud** lepiej zabawił* (Dzieła 149); *I cały zwierząt **naród** bałamucić* (Dzieła 93); *Aż tu i na wierzch miłościwej belki // Wskoczą zuchwałe **obywatelki*** (Dzieła 110); *Wiem, jak szczęśliwi u ciebie **poddani*** (Dzieła 83); *Lew zatem, zwierzęcego król udzielny państwa, // Uczynił wałą radę z swojego **poddaństwa*** (Dzieła 133); *Lecz widząc, iż **ród** bardziej płaci, // Odwagę i umysł traci* (Dzieła 15); *Częstokroć wielki człek w niskim **stanie** // Chciałby ukazać rozum i zdanie* (Dzieła 15). Часто вживані й інші лексеми цієї ж тематичної групи: *drużyna* 'компанія, товариство', *gromada* 'велика кількість людей, зібрана в одному місці', *komitywa* 'група осіб, що когось супроводжує', *roczet* 'група людей', *rzesza* 'велика кількість людей' і под.: *Aż wnet i cała rozpustnie przypada, // I na sam patyk wskakuje **gromada*** (Dzieła 13); *Tak i u panów na dworze bywa, // Gdzie się sług liczna znajdzie **komitywa*** (Dzieła 22).

Трапляються в текстах доволі експресивні, зневажливі назви груп людей, що виникли в тому числі внаслідок метафоризації. Наприклад: *Pospólstwo leśne, słuchając ich rady, // Postępowało w ich ślady* (Dzieła 92); *Czego mi w uszy zuchwale dukają // Zgromadzoną zewsząd **zgrają*** (Dzieła 71).

Для назв осіб за певною ознакою нижчих суспільних прошарків байкар використовує виключно народнорозмовну лексику. Так, наприклад, мешканці села – це *chłop* 'небагатий селянин', *kmieć*, *kmiołek* 'заможний господар': *Chłop sobie jeden głową na to kiwnie* (Dzieła 107); *Oddawszy, zniknęła, a **kmieć** w radości // Uniesie a nim ręce wdzięczności* (Dzieła 61); *Kmiołek drwa łupał przy rzece* (Dzieła 138).

Не залишаються поза увагою і назви їх традиційних ремесел чи інших видів занять: *bartnik* 'бджоляр', *furman* 'візник', *gospodyni* 'жінка, яка займається домашнім господарством', *gosposia* 'жінка, яка допомагає в домашньому господарстві', *pasterz* 'пастух', *rolnik* 'людина, яка обробляє

землю, землероб'. Наприклад: *Co zaś **pasterze**; o! Ci wszyscy warci, // by żywcem byli ze skóry obdarci!* (Dzieła 56); *...po niejakej cgwili // **Bartnik** ich plastry odchyli* (Dzieła 62); *Ona **rolnikom** deszcze przepowiada:// szczęście domowi, przy którym usiada* (Dzieła 63); *Hojna w przymysły **gosposia** // Innym coś kształtem co raz osądzi* (Dzieła 78); *Mrówki są to **gospodynie**: // Głodnemi nigdy nie były* (Dzieła 31).

Багату та різноманітну лексику використовує автор для опису представників королівського двору (з одного боку – знать, вельможі, а з іншого – придворна челядь). Вершину станової ієрархії очолюють: *książę* 'некоронований володар держави або певної території': *tyś ptaków **książęciem*** (Dzieła 112); *król / królowa* 'коронований володар / дружина коронованого володаря': *Lew zatem, zwierzęcego **król** udzielny państwa* (Dzieła 133); *monarcha / monarchini* 'особа, яка очолює державу з монархічним устроєм': *Wielka **monarchini**, // Dosyć i nadto twa mi dobroć czyni* (Dzieła 84); *pan* 'володар чогось' *Miłościwy **panie**, // Zwycięzco tylu krajów* (Dzieła 149).

З-поміж придворної знаті, нижчої за становою приналежністю, окремо названі: *dama* 'представниця вищих суспільних прошарків', *dworka* 'шляхтянка, яка перебуває при королівському дворі або належить до почету королеви', *faworytka* 'жінка при королівському дворі, обдарована прихильністю', *minister* особа, яка обіймає високу посаду в державі', *nauczyciel* 'особа, яка навчає нащадків знаті при дворі'. Наприклад: *Oddawszy mu się na wszelkie użytki, // Zyskała imię pierwszej **faworytki**. // Wielmożna potem **dama** od parady // Użyta była do rady* (Dzieła 5); *Na te **Ministra** podchlebne słowa // Pyszna i dzika rzecze Królowa* (Dzieła 17).

Оскільки життя королівського двору неможливе без численної прислуги, Ф. Д. Князьнін найчастіше послуговується збірним іменником *czeladź* 'слуги, задіяні в домашньому господарстві, охороні замку тощо, а також ті, що супроводжують пана у воєнних походах': *Ze swego stołu pan mi rzuca kości, // Podaje sztuki **czeladź** jegomości* (Dzieła 22). Крім того, трапляються в байках і назви людей зі специфічними професійними навичками: *huzar* 'гусар, кіннотник легкої кавалерії', *kurier* 'особа, яка швидко доставляє листи', *odźwierny* 'особа, яка стоїть при дверях, охороняє двері', *ogrodnik* 'садівник', *pacholek* 'особа, яка виконує дрібні послуги', *pocztowy* 'поштовий, особа, яка доставляє кореспонденцію', *sługa* 'особа, яка займається домашніми справами або прислуговує пану', *stangret* 'кучер, візник', *stróż* 'вартовий', *foryś* 'помічник візника'. Наприклад: *Bawoł był panem, swoje mu dzieci // Jeden i drugi z **sług** jego poleci* (Dzieła 45); ***Forysiem** naprzód, z **forysia** **stangretem**, // **kuryer** potem, **huzar** i **pocztowy*** (Dzieła 85); *Gdy tak **Ogrodnik** wykrzyka, // Postrzeże na nim **Słowika*** (Dzieła 19); *Oto żebyś wiernym // Był w nocy **stróżem**, a w dzień **odźwiernym*** (Dzieła 21).

Письменник, аби ще більше увиразнити словниковий склад байок, вдається до використання емоційно забарвлених лексем розмовно-просторічного підстилю живої польської мови для характеристики

поведінкових і моральних рис людини. За влучним спостереженням дослідника творчості Ф. Д. Князьніна, «письменники, які змогли розпізнати та відкинути польсько-латинську, а пізніше польсько-французьку макаронічну мову, помітили, що джерела польської мови б'ються силою та чистотою в мовленні сільського населення <...> Культурний інстинкт польського просвітництва виявився влучним і проникливим у цьому сенсі» (Mikulski 805).

З допомогою таких експресем автор або підсилює комізм ситуацій, описаних у творах, або ж поглиблює, увиразнює мораль байки. До першої підгрупи можемо віднести лексеми **chłystek** 'зневажлива назва молодого чоловіка', **niedołęga** 'нездара, безпорадний', **przechera** 'хитрий спритник' і т.п., які не мають чітко вираженого змісту, а швидше є стилістичним перифразом з іронічним емоційним навантаженням. Наприклад: *Potrafi nad nim urągać się snadnie // Lada szarganiec i lada **chłystek*** (Dzieła 74); *To słyszac mrówki jęły na potęgę // Wyśmiewać **niedołęgę*** (Dzieła 27); *Brzydzę się sercem podłego **przechery*** (Dzieła 141). До другої підгрупи належать лексеми, що мають виразну конкретну семантику і використовуються як для неприхованої негативної оцінки, так і для створення дидактичного ефекту, увиразнення моралі. Наприклад, **gbur** 'хам, невічливий', **kłamca** 'особа, яка свідомо говорить неправду', **libertyn** 'особа, яка скептично ставиться до релігії', **łgarz** 'брехун', **łotr** 'негідник', **pochlebca** 'підлабузник', **próżniak** 'нероба, ледар', **złodziej** 'зłodий', **złoczyńca** 'злочинець' та інші. Наприклад: *To lis wymówił; a **pochlebce** mili // Zgodnie toż samo stwierdzili* (Dzieła 56); *Zagwiźnie tłuszcza pierwszemu przyjazna: // Ani się umył **gbur** prosty Błazna!* (Dzieła 34); ***Łotr** i **złoczyńca!** wszyscy kryknęli. // Wilk na trzy części kazanie podzieli* (Dzieła 57); *Pies rozhukanym będąc **libertynem**, // Walczył na słońce, czekał na księżycu* (Dzieła 23); *Czy to ja **kłamca** lub jestem szalony? // Skoczył na nią razą jedną // I pożarł biedną* (Dzieła 33). Така експресивна лексика в поєднанні з системою засобів інших рівнів є домінантою вияву експресивної функції мови, забезпечує створення образних та емоційно виразних текстів. Проаналізовані лексеми належать до системно-експресивних, тобто їхня експресивність визначає загальну інтенцію контексту, а не залежить від неї.

Типовою ознакою старопольської мови були специфічні займенникові форми, які виконували виключно етикетні функції. Це був своєрідний мовний код, що використовувався шляхтою при спілкуванні. Особи нижчої станової приналежності мали їх уживати тільки в ситуації спілкування з особами значно вищого походження. Наприклад: *ichmość, imość, jegomość, jejmość, waspan, waszeć, waszmość*. Подібну роль виконували й специфічні соціальні апелятиви на кшталт *miłościwa pani, mościpan, pan miłościwu, wielmożny pan*. Автор, звичайно, широко використовує такі елементи в текстах байок, аби диференціювати мовне середовище, продемонструвавши соціальну дистанцію між героями своїх творів. Наприклад: *Toż kusa **jejmość**, równie zażalona, // Poczęła ciężko wyrzekać na*

losy (Dzieła 11); *Szczęśliwy Kozieł! znalazł przyjaciela. // Powierzyć mu się natychmiast ośmiela; // Że niechce odtąd zostawać z bydlętą, // Ale z **ichmością** zwierzętą* (Dzieła 49); *Tu lis wybieży // Na śrudek koła: **Miłościwy panie!** // Szkrupuł ci, rzecz, podał to wyznanie* (Dzieła 56); *Aż ty nasza **imość** miła // Z tronu do niego skoczyła* (Dzieła 58); *Jeżeli się wam tak widzi, // A czego się **waszmość** wstydzi?* (Dzieła 59); ***Miłościwa pani!** // Pochlebnym zawoła głosem* (Dzieła 16); *Za to też przyszło **waszeci** // Samiczkę stracić i dzieci* (Dzieła 20); *Możesz i **waspan** przyjść do tego stanu, // Bylebyś równie umiał służyć panu* (Dzieła 21). Парадигма таких особових займенників та апелятивних формул невелика, але частотність їх уживання досить помітна.

Наявність у байках Ф. Д. Князьніна такого насиченого мовного матеріалу, що відображає суспільне життя і соціальне розшарування Польщі XVIII ст., на думку Ф. Пепловського, спричинена бурхливим розвитком публіцистики, для якої суспільно-політичні проблеми були найулюбленішим предметом численних полемік. Це, відповідно, відобразилося в мові, яка реагує на всі ці процеси і розвивається та збагачується насамперед у сфері лексики, семантики та фразеології (Perłowski). Пізніше цей словниковий матеріал проникає в літературні тексти.

Нерідко в своїх байках Ф. Д. Князьнін, аби привернути увагу читача до проблеми соціальної нерівності, спеціально створює стилістично позначені опозиції (антитези): *pan – ubogi, pan – żebrak, pańska kabała – gminny smak, pan – sługa, pachol – mościpan*. Наприклад: *Ktokolwiek władza w krajowym urzędzie,... // Odmieni tylko nazwisko **pana**, // A sam **ubogi ubogim** będzie* (Dzieła 46); *Lichaż to praca, co wygląda chwały // Z **gminnego smaku i pańskiej kabały*** (Dzieła 154); *Ale **pan** każe, jak **sługa** odmówi* (Dzieła 121); *Z tłustym Wilk chudy Brytanem // Raz się spotyka, **pachol z mościponem*** (Dzieła 21).

Наступна лексична парадигма – це слова-поняття філософського змісту, які завжди надають глибини будь-якому наративу. Їхня експресивність поза контекстом непомітна, але коли у байці виникають тісні зв'язки (умовно-наслідкові, причиново-наслідкові, часові тощо) між словами різних тематичних груп, тоді й випрозорюються певні конотації з яскраво позитивним оцінним компонентом. Саме в творах дидактично-повчального змісту слова з конкретним номінативним значенням можуть зазвучати по-філософськи узагальнено. На думку дослідників, такий лексичний складник тексту надає збірці байок внутрішньої узгодженості, певного усталеного порядку, створює передумови для подальших дидактичних міркувань та переконливо мотивує її моралізаторський елемент (Kostkiewiczowa 90). До найчастіше вживаних понять філософського плану варто віднести такі слова: *cnota, czucie, los, natura, nieszczęście, pokój, powaga, prawda, prawo, rozum, serce, szczęście, umysł*. Наприклад: ***Los**, czy **Natura** na tym naszym świecie, // Nie wiem, te rzeczy po jakiemu plecie?* (Dzieła 11); *Tak to **nieszczęście** ją zawstydziło. // Że żyć już dalej nie można było* (Dzieła 59); ***Prawda** zczerniały wrzody, // Ali jad poszedł w ciało: // Zabił matkę i płód młody* (Dzieła 71); *Rycerz staje się zuchwały, // Skoro **powagę** traci rząd niedbały*

(Dzieła 87); *Była w nim zawsze rzecz pospolita:// W której część każda według postawu // Do wspólnej **pracy** użyta, // Podlegała swemu **prawu*** (Dzieła 3); *Jeszcze u twego nie byłem koła. // Omijasz **rozum, cnotę, zasługi*** (Dzieła 15); *O co za **szczęście** tę nosić na grzbiecie, // Której nikt sławą nie wydoła w świecie !* (Dzieła 17).

На особливу увагу заслуговує вживання в байках назв різноманітних видів цілеспрямованої діяльності людини, об'єднаних у цілу лексикотематичну групу із центром – лексемою *praca*. В добу Просвітництва інтерес до виконання людиною своїх зобов'язань щодо держави був надзвичайно великим. У Ф. Д. Князьніна *praca* формує свою лексичну мікросистему, що поєднує різні слова і частини мови за структурно-семантичними та функційними відношеннями. Це, насамперед, іменники: *mozół, posługa, praca, robota, rzemiosło, służba, staranie, trud, usługa, użytek, znój*. Наприклад: *Ruszą się za tym pospołu // Do zwykłej **pracy** starań i **mozółu*** (Dzieła 34); *Lubi ich dachy, i dobrze im życzy, // Żadnej z ich **pracy** nie pragnąc zdobyć* (Dzieła 63); *Był to ich cały majątek **rzemiosła*** (Dzieła 79); *W któryś się **trud** mój i **praca** // **Użytkim** drugich opłaca!* (Dzieła 26); *Wiele chcesz za nią?.. uważ **robotę**: // Nie oddam za dwa czerwone złote* (Dzieła 29).

Особливо урізноманітнює вказану лексичну парадигму лексикосемантична група дієслів з інтегральним значенням 'виконувати фізичну роботу'. Ця група налічує близько трьох десятків елементів, які суттєво конкретизують сам процес роботи і знайомлять читача з різними видами діяльності людини: *budować, dźwigać, gręmbać, kopać, lepić, łowić, łupać, naprawiać, prząść, rąbać, szczepić, szlifować, ścinać, zbierać*. Наприклад: *Mruszą na ślepej Natury porządek, // Że one muszą pracować i **zbierać*** (Dzieła 3); *Jął zatem **gręmbać** śmiecie na uchyłku* (Dzieła 6); *Ufają sobie w Bożkiej opiece // Kmiotek drwa **łupał** przy rzece* (Dzieła 59); ***Szlifują** wzajem zęby i pazury* (Dzieła 59); *Tu żab królowa na łeb jego wsiedzie, // A monarchiczną napuszona pychę. // **Dźwigaj** mię rzekła* (Dzieła 17); *Któż to wie, myśli? może się nie myli. // **Kopie**, i koceł z pieniędzami odchyli* (Dzieła 20); *Stoletni starzec **szczepił**. // Niechby jeszcze dom **liepił**; // Alie **szczepić** w tym wieku?* (Dzieła 25); *Trzeci gospodarz: gdy ze pnia **ścina**, // Spadła mu na łeb dębina* (Dzieła 26).

Найтісніше прив'язаною до опозиції «добре – погано», «морально – аморально» виявилася наступна лексична парадигма з ключовою семою 'риси характеру людини'. У байках Ф. Д. Князьніна виявлено близько п'ятдесяти різних лексем на позначення як людських чеснот (перша підгрупа), так і вад чи недоліків (друга підгрупа), а кількість слововживань у рази більша. Якщо врахувати ще й утворені від твірних іменників похідні прикметники, то чисельність цієї мікрогрупи практично подвоюється. По-перше, інтерес до людської натури, опис героїчних вчинків чи проступків персонажів завжди були в центрі уваги художньої літератури. По-друге, частотність такої групи лексики цілком відповідає моралізаторським тенденціям епохи Просвітництва. До списку підгрупи із семою 'позитивні явища, чесноти' належать такі лексеми з байок Ф. Д. Князьніна: *dobroć,*

litość, męstwo, miłość, nadzieja, odwaga, poczciwość, pokora, prostota, przyjaźń, skromność, sprawiedliwość, szacunek, ufność, wdzięczność, zgoda. Наприклад: **Dobroci!** o święta cnota (Dzieła 132); Syrena wiele cierpiała, // **Litość** nad sobą wzbudzała (Dzieła 146); Masz mą **pokorę**, jeżeli przewinił (Dzieła 115); Bożek cnotliwą tknięty **prostotą** (Dzieła 140); Sama się **skromność** w jej twarzy rysuje (Dzieła 148); Usłudze takiej tu **wdzięczność** jej rada (Dzieła 102); Śpiewali razem na większą **zgode** (Dzieła 118); Pełno z obu stron i **męstwa** i trwogi (Dzieła 59); Dłgie zakładać **nadzieje**, // Któremi się przyszłość śmieje (Dzieła 25); Przepióreczko **miła!** // Dotąd ja twojej nie znałem wartości: // Przyjmij ofiarę **miłości** (Dzieła 32). On co raz dręcząc: **mocniejszy** na świecie // **Słabszego** gniecie (Dzieła 7). Позитивно-оцінний компонент притаманний цим словам уже на рівні денотата, а контекст байки тільки увиразнює його.

Ще численнішою виявилася підгрупа із загальною семою 'негативні риси'. Треба визнати, що тогочасні суспільних недоліки та людські вади зовсім не архаїзувалися і мало що відрізняються від сучасних: *ambit, bezczelność, buta, chytrość, duma, gniew, kaprys, kradzież, krywda, łakomstwo, napaść, obłuda, pochlebstwo, pochop, podejrzenie, pogarda, pomsta, potwarz, przewrotność, psoty, pycha, rozwiązłość, sprośność, swywola, wzgarda, zaczepka, zawiść, zazdrość, zbrodnie, zdrada, złość, zuchwalość, zwada*. Приклади з байок: *Kogut, pewnego gospodarz domu, // Nie znał ambitu, nie dbał o kliejnoty* (Dzieła 6); *Wąż użalony rozniewa się na nie...* (Dzieła 70); *Zgoda! ująwszy skorupę w pazury, // Podniosła pychę do góry* (Dzieła 72); *A trzecia krępa. Cyganki tej zdrada // Swe towarzyski oszukać by rada* (Dzieła 74); *Ale ich zawiść łakoma // Pazury każdej tak złoży, // Że jedna drugiej podrapała lice* (Dzieła 75); *Zazdrość krwi wiele rozlała, // A róża różą została* (Dzieła 74); *A pamiętając na krzywdy zadane // Z gniewem zażartym utopi kiel mściwy, // I sprawi w karku niedołącznym ranę* (Dzieła 75). Складниками конотації виступають позитивнооцінні (меліоративні) і негативнооцінні (пейоративні) семи. Якщо перші передають замилювання, ласку, схвалення, захоплення, то другі – грубість, зневагу, презирство, несхвалення тощо. Емотивно-оцінна семантика доповнює збіднену денотативну, ускладнюючи її суб'єктивними чинниками.

Класичну байку важко уявити без алегорії, яку потрактовують і як образ, і як художній засіб, і як спосіб двопланового художнього зображення, заснований на певних асоціаціях з характерними ознаками приховуваного. Більшість алегоричних образів узято з міфології і фольклору (зокрема, з казок про тварин). Відповідно до традицій, у байках Ф. Д. Князьніна постала ціла лексико-тематична група зоономенів, яка містить кілька тематичних підгруп: назви тварин: *wilk, baranek, lew, mysz, baran, lis, małpa, lampart, tygres, osieł*; назви птахів: *słowiek, kogut, kura, wrona*; назви комах: *pająk, mucha, bąk, trzmiel, osa, pszczoła*. Наприклад: *Prawa są nasze, jako pajęczyna: // Bąk się przebiję, a na muchę wina* (Dzieła 6); *Na takie prawo gdy umilknąc musi, // Pająk ją zmęczy, wyssie i zaduszy* (Dzieła 7); *Onego czasu Lew drzymał; // Umilkła puszcza i wiatr się zatrzymał. // Rozigrały*

*się wśród spokojnej ciszy // Jedna za drugą biegnące **myszy** (Dzieła 30); Otóż masz prawo i postępек **wilczy**. // Cóż **trzoda** na to? wzdryga się i milczy (Dzieła 12); Wiadomo całemu światu, // Jakiego **Lis** jest warstatu (Dzieła 52); ...ty, **Wilku**, zda mi się, // Wpierasz i szukasz napaści. // A ty, jak widzę, łziesz, **Lisie!** // Złodziej jest z waści (Dzieła 52); A za nim i **trzymiel** i **osa** potem // Silnym szarpnęły przelotem (Dzieła 7); W miłym pokoju żyły dwa **Koguty**, // Bez podejrzenia, bez gniewów i buty (Dzieła 43); Gdy tak Ogrodnik wykrzyka, // Postrzeże na nich **Słowika** 67; Każe ich uczyć: komuż ? **Baranowi** (Dzieła 45); Gdy swą skończyli wymowę, // **Małpa** im zdanie takowe Dała (Dzieła 53); Ni zjadłość **lamparta**, ni **tygres**a zbrodnie // Względ miano na każdego, kto broił swobodnie (Dzieła 57); Za tem na **Ośla** padnie wyrok śmierci: // Żywcem roztargać na ćwierci (Dzieła 58).*

Як зазначають дослідники творчості письменника, окрім традиційної алегоричної символіки на кшталт лев – *шляхетність*, вовк – *хижацтво*, лисиця – *хитрість*, осел – *тупість* тощо, у байках Ф. Д. Князьніна чітко простежено недвозначні натяки майже на всіх представників суспільно-політичного життя Польщі XVIII століття (Mazurkova).

Висновки та перспективи дослідження. Аналіз текстів байок Ф. Д. Князьніна дає підстави твердити, що їх лексичний рівень утворюють такі домінантні парадигми, як збірні назви спільнот людей, найменування осіб за різними ознаками, філософські поняття, назви цілеспрямованої діяльності людини (види праці), абстрактна лексика на позначення позитивних і негативних явищ суспільної і людської природи, а також назви тваринного світу. Такий лексичний склад цілком розкриває проблематику байок, сприяє втіленню авторських інтенцій, відповідає загальним тенденціям розвитку польської мови та літератури доби Просвітництва. У перспективі цікаво було б простежити синтагматику описаних груп слів у плані лексика сюжетної лінії vs лексика моралі; або порівняти лексичні домінанти кількох байкарів однієї чи різних епох.

Список використаної літератури

- Єрмоленко, Світлана. «Мінлива стійкість мовної картини світу». *Мовознавство*, № 3-4, 2009, с. 94-103.
- Жайворонок, Віталій. «Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення». *Культура народів Причорномор'я*, № 32, 2002, с. 51-73.
- Кочерган, Михайло. «Лексико-семантична система». *Українська мова: енциклопедія*, за ред. ред. В. М. Русанівського, та О. О. Тараненка. Київ, 2004, с. 305-7.
- Пустовіт, Любов. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект. Київ: «Рідна мова», 2009.
- Совтис, Наталія. *Поетична мова у світлі сучасних лінгвістичних досліджень*. URL: <https://rep.bstu.by/bitstream/handle/data/1673/165-169.pdf?sequence=1>.
- Dzieła Franciszka Dionizego Książnina: z popiersiem autora*. O 3 t. T. 1. Lipsk, 1837.
- Kostkiewiczowa, Teresa. *Horyzonty wyobraźni. O języku poezji czasów Oświecenia*. Warszawa, 1984.
- Mazurkova, Bożena. *Na ziemskich i niebieskich szlakach. Studia o poezji Franciszka Zabłockiego i Franciszka Dionizego Książnina*. Katowice, 2008.

- Mikulski, Tadeuch. "Walka o język polski w czasach Oświecenia". *Pamiętnik Literacki*, t. 42, № 3-4, 1951, s. 796-815.
- Pepłowski, Franciszek. *Słownictwo i frazeologia polskiej publicystyki okresu Oświecenia i Romantyzmu*. Warszawa, 1961.

References

- Yermolenko, Svitlana. "Minlyva stiikist movnoi kartyny svitu". *Movoznavstvo*, no. 3-4, 2009, pp. 94-103.
- Zhaivoronok, Vitalii. "Problema kontseptualnoi kartyny svitu ta movnoho yii vidobrazhennia". *Kultura Narodov Prichernomoria*, no. 32, 2002, pp. 51-73.
- Kocherhan, Mykhailo. "Leksyko-semantyczna systema". *Ukrainska mova: entsyklopediia*, za red. red. V. M. Rusanivskoho, ta O. O. Taranenka. Kyiv, 2004, s. 305-7.
- Pustovit, Lubov. *Slovnyk ukrajinskoji poeziji druhoji polovyny XX stolittya: semantiko-funkcionalnyj aspekt*. Kyjiv, 2009.
- Sovtys, Natalija. *Poetychna mova u svitli suchasnych lingvistycznych doslidzhen*. rep.bstu.by/bitstream/handle/data/1673/165-169.pdf?sequence=1 C. 165–169.
- Dzieła Franciszka Dionizego Książnina: z popiersiem autora*. 3 vols. Vol. 1. Lipsk, 1837.
- Kostkiewiczowa, Teresa. *Horyzonty wyobraźni. O języku poezji czasów Oświecenia*. Warszawa, 1984.
- Mazurkowa, Bożena. *Na ziemskich i niebieskich szlakach. Studia o poezji Franciszka Zabłockiego i Franciszka Dionizego Książnina*. Katowice, 2008.
- Mikulski, Tadeuch. "Walka o język polski w czasach Oświecenia". *Pamiętnik Literacki*, vol. 42, no. 3-4, 1951, pp. 796-815.
- Pepłowski, Franciszek. *Słownictwo i frazeologia polskiej publicystyki okresu Oświecenia i Romantyzmu*. Warszawa, 1961.

Стаття надійшла до редколегії 04.11.2019